

Αυτοδιαχείριση και Κοινά: Πέρα από τη δικτατορία της οικονομίας του Κώστα Χαριτάκη.

Αν αναγνωρίσουμε ως βασικά χαρακτηριστικά των κοινών την κοινή κτήση, την κοινή δημιουργία και την κοινή χρήση, τότε είναι φανερό ότι ο κόσμος των κοινών βρίσκεται πέρα από τον κόσμο της ιδιοκτησίας και της καταναγκαστικής εκμεταλλευτικής εργασίας. Η δημιουργία, προστασία και εξέλιξη των κοινών δεν μπορεί προφανώς να γίνει με τους τρόπους, τις μορφές, τις διαδικασίες που βασικός τους στόχος είναι η περιφραξη και η ιδιωτική ή κρατική απαλλοτρίωση των κοινών, όπως ακριβώς συμβαίνει με την ιδιοκτησία και την διευθυνόμενη από αυτήν εργασία. Ούτε μπορεί να υπαχθεί στην ανταγωνιστική διαδικασία συσσώρευσης κεφαλαίου που κινεί την υπάρχουσα οικονομία, μετατρέποντας τον άνθρωπο και τη φύση σε οικονομικούς πόρους για την άντληση κέρδους. Ούτε, ακόμη, μπορεί να συμβιβαστεί με τη δικτατορία της οικονομίας (και της αντίστοιχης της τεχνοεπιστήμης) επί της κοινωνίας, τον αποικισμό από αυτήν όλων των πλευρών της ζωής, και την ακύρωση τελικά της δυνατότητας της κοινωνίας να αποφασίζει για το παρόν και το μέλλον της (όπως φαίνεται τόσο δραματικά σήμερα με τη θηλιά του χρέους).

Οι κυρίαρχες παραγωγικές και οικονομικές διαδικασίες είναι διαδικασίες υπαγωγής της κοινωνίας σε καθεστώς ετερονομίας, αλλοτρίωσης και εξάρτησης από το κεφάλαιο και το κράτος. Αντίθετα, τα κοινά και οι παραγωγικές διαδικασίες που τα παράγουν και τα υποβασιάζουν βασίζονται στην αυτονομία, στον αυτοκαθορισμό της κοινωνίας, στην ελεύθερη συνεργασία των ίσων, στο συλλογικό σχεδιασμό των τρόπων παραγωγής και διανομής για τις ανάγκες της κοινωνίας και όχι για το κέρδος ή τον πλούτο γενικά. Και μάλιστα, με κριτήρια και αξίες που δεν ανήκουν στη σφαίρα του “οικονομικού” αλλά στη σφαίρα του “κοινωνικού”, όπως η αλληλεγγύη, η ισότητα και η ελευθερία, σε αντιπαράθεση με τους καταναγκασμούς της οικονομικής αποδοτικότητας και της συσσώρευσης.

Τα κοινά, επομένως, απαιτούν ένα παραγωγικό μοντέλο στα χέρια της κοινωνίας, όπου το τι και πώς παράγεται θα αποφασίζεται από την ίδια και όχι από το “αόρατο χέρι” της αγοράς (δηλαδή από τον ορατό θεό του κέρδους). Απαιτεί, επίσης, ένα παραγωγικό μοντέλο που θα διέπεται και το ίδιο από τις αρχές και τις αξίες των κοινών, δηλαδή μια ομότιμη παραγωγή, με σχέσεις άμεσης δημοκρατίας και οριζοντιότητας στο εσωτερικό της, χωρίς ιδιωτική ιδιοκτησία αλλά και χωρίς διεύθυνση και ιεραρχίες, με την ισότιμη συμμετοχή και αυτοδιεύθυνση των ίδιων των εργαζομένων. Απαιτεί, δηλαδή, να σπάσει το “ιερό άβατο” της παραγωγής, όπου ακόμη και τα τυπικά δικαιώματα και ελευθερίες παύουν να ισχύουν, και να πλημμυρίσει από τη δημιουργικότητα, τη συνεργασία και τις κοινωνικές ελευθερίες που παρέχουν νόημα και

αξιοπρέπεια στη ζωή. Το εργοστάσιο, για όσο καιρό τουλάχιστον εξακολουθήσει να αποτελεί βασική παραγωγική μονάδα, πρέπει να ρίξει τα τείχη του (που σήμερα χρησιμεύουν για να φυλάσσεται καλά το κοινό μυστικό της εργασιακής αθλιότητας και της περιβαλλοντικής υποβάθμισης) και να γίνει ένα εργοστάσιο ανοικτό στην κοινωνία, στις ανάγκες της αλλά και στον έλεγχο της, διάφανος τόπος φιλοξενίας και ανάπτυξης πολλαπλών δραστηριοτήτων όχι μόνο για τους εργαζόμενους σε αυτό αλλά και για τις κοινότητες που το περιβάλλουν.

Αυτό το μοντέλο είναι η αυτοδιαχείριση ή αυτοδιεύθυνση, που προσπαθεί να κάνει πράξη η BIOME, όπως και πολλά ανάλογα εγχειρήματα σε ολόκληρο τον κόσμο. Πρόκειται για μια προσπάθεια που εξαρχής βγήκε έξω από τις πύλες του εργοστασίου, όχι μόνο ως αγώνας και διεκδίκηση αλλά και ως διαβούλευση και σχεδιασμός μαζί με την κοινωνία μιας παραγωγής προσανατολισμένης στις ανάγκες της κοινωνίας και στην προστασία του περιβάλλοντος. Η επιβίωση των συγκεκριμένων εργαζομένων έπαψε να επαφίεται στις διαθέσεις των αφεντικών και του κράτους, ξεπέρασε τις συνήθειες συνδικαλιστικές διεκδικήσεις, αναθέσεις και εξαρτήσεις, και αναμετρήθηκε τολμηρά με το ερώτημα “μπορούμε εμείς;”. Δημιουργήθηκε έτσι μια κοινότητα αγώνα, δημιουργίας και αλληλεγγύης, που επέβαλλε στην πράξη, χωρίς να περιμένει νομικές και πολιτικές διευθετήσεις, ντε φάκτο, μια νέα πραγματικότητα, αποδεικνύοντας ότι η αυτοδιαχείριση δεν είναι ούτε αίτημα, ούτε πρόγραμμα, αλλά άμεση πράξη. Οικειοποιήθηκαν αυτό που τους ανήκε, αυτό που είχαν χτίσει με τον ιδρώτα τους, αλλά όχι μόνο γι' αυτούς, αλλά για να το εντάξουν σε ένα κοινωνικό ρεύμα μετασχηματισμού της ίδιας της παραγωγικής βάσης της κοινωνίας. Είναι ένα παράδειγμα, επομένως, για το πώς θα μπορούσε να οργανωθεί η παραγωγή, ακόμη και η σκληρή βιομηχανική παραγωγή και όχι μόνο η “ύλη” ψηφιακή οικονομία, σε μια κοινωνία των κοινών, και μια απόδειξη ότι βασικές έννοιες και εργαλεία της ομότιμης παραγωγής μπορούν να εφαρμοστούν και στον τομέα της υλικής παραγωγής.

Πώς μπορούμε να αξιολογήσουμε αυτήν την προσπάθεια (και άλλες ανάλογες σε όλο τον κόσμο) από τη σκοπιά των κοινών, όταν αυτό που παράγεται δεν είναι κοινό αλλά εξακολουθεί να αποτελεί ένα εμπόρευμα; Όπως και στην πραγματικότητα συμβαίνει, τα προϊόντα της BIOME δεν αξιολογούνται κυρίως ως οικονομικές (ανταλλακτικές) αξίες, αλλά πρωτίστως ως προϊόντα που συμπυκνώνουν μέσα τους διαφορετικές από τις κυρίαρχες εργασιακές, παραγωγικές και κοινωνικές σχέσεις. Σχέσεις ισότιμης συνεργασίας και όχι εκμετάλλευσης, σχέσεις σεβασμού στον άνθρωπο και τη φύση και όχι επιζήμιας γι' αυτούς κερδοφορίας, σχέσεις αλληλεγγύης και αμοιβαίας αναγνώρισης και όχι συντεχνιακού εγωισμού. Είναι τα μόνα πραγματικά “επώνυμα” προϊόντα γιατί είναι τα μόνα που δεν προσπαθούν να κρύψουν πίσω από μοδάτες και πολυδιαφημισμένες μάρκες το πραγματικό ίχνος της παραγωγής τους (ποιος τα παράγει, πώς, με τι κοινωνικές και

περιβαλλοντικές συνέπειες). Με αυτήν την έννοια, αποτιμώνται στην πράξη ως “αξίες χρήσης”, δείχνοντας, έστω και οριακά, τι θα σήμαινε μια παραγωγή και κυκλοφορία αξιών χρήσης αντί για την παραγωγή και κυκλοφορία αφηρημένων ανταλλακτικών αξιών για την απρόσωπη παγκόσμια αγορά.

Επίσης, τα προϊόντα αυτά δεν είναι όμοια με τα κλασικά καπιταλιστικά εμπορεύματα. Δεν ανήκουν στην ίδια κατηγορία με προϊόντα που περικλείουν παιδική εργασία, απλήρωτη ή κακοπληρωμένη εργασία, καταπάτηση δικαιωμάτων και περιβαλλοντικές καταστροφές. Το πεδίο του δικού τους “ανταγωνισμού” δεν είναι οι τιμές ή οι ιδιότητες των προϊόντων σύμφωνα με τις ανάγκες και τις τάσεις που δημιουργεί η καπιταλιστική παραγωγή και αγορά και οι ανάλογες καταναλωτικές συνήθειες που διαμορφώνουν. Ο μετασχηματισμός της παραγωγής σύμφωνα με τις αξίες και τις πρακτικές των κοινών είναι αναπόσπαστα δεμένος με τον μετασχηματισμό και της κατανάλωσης, των διαδικασιών, των προτύπων και των συνηθειών της. Απαιτεί, δηλαδή, και ταυτόχρονα προκαλεί, τον απεγκλωβισμό από τα κυρίαρχα καταναλωτικά πρότυπα προς μια κατανάλωση που θα σέβεται και αυτή την εργασία και το περιβάλλον. Γι' αυτό η αυτοδιαχείριση τείνει να υπερβαίνει το σημερινό κυρίαρχο διαχωρισμό παραγωγής-κατανάλωσης, στο πλαίσιο του οποίου ευνοείται η αδιαφορία προς τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις και στις δύο πλευρές του δίπολου (ο εργαζόμενος αδιάφορος για το τι συνέπειες έχει αυτό που παράγει, ο καταναλωτής αδιάφορος για το πώς παράχθηκε αυτό που αγοράζει). Η επανένωση αυτών των δύο σφαιρών και ο αμοιβαίος έλεγχος με όρους κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς μπορεί να γίνει μόνο όπου τα προϊόντα είναι διαφανή και ο κοινωνικός έλεγχος βρίσκεται ήδη μέσα στην παραγωγή, και από την άλλη όπου οι “αγορές” δεν είναι απρόσωπες και αδιάφορες ως προς την παραγωγή αλλά συνδέονται εξαρχώς με αυτήν με κάποια κοινωνικά και περιβαλλοντικά κριτήρια (όπως συμβαίνει σε κάποιες περιπτώσεις αγορών χωρίς μεσάζοντες).

Η αυτοδιαχείριση, λοιπόν, αλλοιώνει, και τείνει να υπερβεί, την κυρίαρχη οικονομία και τους νόμους της αξίας και του ανταγωνισμού, στο βαθμό που δημιουργεί διαφορετικού τύπου προϊόντα και ένα διαφορετικό πεδίο διακίνησης των προϊόντων, δημιουργώντας προϋποθέσεις για την υπέρβαση των αποξενωμένων σχέσεων παραγωγών-καταναλωτών. Και με αυτόν τον τρόπο, διακινεί αξίες, κριτήρια και πρακτικές της σφαίρας των κοινών παρά του κόσμου της ιδιοκτησίας και της εκμετάλλευσης.

Μια άλλη σημαντική διάσταση που φέρνει την αυτοδιαχείριση μέσα στην καρδιά ενός κόσμου των κοινών, είναι το μοίρασμα γνώσεων, δεξιοτήτων, τεχνικών που λαμβάνει χώρα στο αυτοδιαχειριζόμενο εργοστάσιο. Καθώς οι διευθυντικές και ιεραρχικές σχέσεις έχουν καταλυθεί, η

ίδια η ανάγκη ωθεί στο μοίρασμα από όλους σε όλους της όποιας διαθέσιμης γνώσης και εμπειρίας, ώστε να εξασφαλιστεί η λειτουργία. Αυτό που μέχρι τότε ήταν το “επτασφράγιστο μυστικό” πάνω στο οποίο συσσωρεύονταν ισχύς και εξουσία, τώρα γίνεται διαθέσιμο για όλους πολλαπλασιάζοντας τη συλλογική ισχύ και διαμορφώνοντας το κοινό της αυτοδιαχείρισης. Και βεβαίως αυτό το μοίρασμα ευνοεί τη συλλογική καινοτομία που πριν παρέμενε ακρωτηριασμένη από τον ανταγωνισμό και την ιεραρχία. Είναι κι αυτό μια απόδειξη για το πώς το κοινό και η ελεύθερη πρόσβαση σε αυτό μπορεί να πολλαπλασιάσει τον πραγματικό πλούτο μιας κοινότητας, αν βέβαια με τον όρο πλούτο εννοήσουμε όχι τη συσσώρευση χρημάτων και πραγμάτων αλλά όλα εκείνα που μας δίνουν τη δυνατότητα να ζήσουμε με ελευθερία, ισότητα και δημιουργία.

Η αξιολόγηση των αυτοδιαχειριστικών εγχειρημάτων από τη σκοπιά των κοινών πρέπει επίσης να συμπεριλάβει και το αν αυτά επιστρέφουν κάτι στην κοινωνία ή την κοινότητα ενδυναμώνοντας τη σφαίρα των κοινών. Πράγματι, η BIOME (όπως και άλλα ανάλογα εγχειρήματα) προβλέπει καταστατικά τη διάθεση μέρους του πλεονάσματος που μπορεί να έχει για κοινωνικούς σκοπούς ή σε αλληλέγγυες δομές και σε ανάλογα εγχειρήματα. Αυτός είναι βασικός όρος που αποδεικνύει στην πράξη ότι στόχος της παραγωγής δεν είναι η συσσώρευση. Και σε αυτό το πεδίο οι όροι της καπιταλιστικής οικονομίας καταλύονται μαζί με το φαντασιακό που τους περιβάλλει. Στόχος της αυτοδιαχείρισης δεν είναι ο πλουτισμός, αλλά η αξιοπρεπής διαβίωση με αυτονομία και ελευθερία. Γι' αυτό δε συγκινεί την αυτοδιαχειριστική κοινότητα η ανάπτυξη-γιγάντωση του εργοστασίου, αλλά η δυνατότητα πολλαπλασιασμού ανάλογων εγχειρημάτων και η διάχυση της αυτοδιαχείρισης σε όλο και περισσότερους τομείς της κοινωνικής ζωής. Η στήριξη σε αυτές τις προσπάθειες έχει και αυτή τα χαρακτηριστικά των κοινών, αφού πρόκειται για μοίρασμα τεχνογνωσίας και υλικής υποστήριξης χωρίς ανταλλάγματα.

Η επιτυχία, επομένως, αυτών των εγχειρημάτων δεν λύνει απλώς το βιοποριστικό πρόβλημα κάποιων ανθρώπων, αλλά δημιουργεί μια δεξαμενή κοινών εμπειριών, τακτικών, γνώσεων, τεχνικών, ελεύθερα διαθέσιμων προς όλους, μια κοινή βάση στήριξης για ολόκληρη την κοινωνία. Όσο περισσότερο εμπλουτίσουμε αυτή τη δεξαμενή, τόσο πιο έτοιμοι θα είμαστε να απεξαρτηθούμε από το κεφάλαιο και το κράτος, και να ενισχύσουμε τον κόσμο των κοινών. Ο καινούργιος κόσμος, έλεγε ο Χέγκελ, γεννιέται τόσο δα μικρός όσο και ένα νεογέννητο. Ας του δώσουμε την ευκαιρία να ζήσει!

*Τοποθέτηση στο Commons Fest 2015 (<http://commonsfest.info>),
ένα φεστιβάλ για τα Κοινά Αγαθά (15-17 Μαΐου 2015),
στη θεματική ενότητα "Αυτοοργάνωση και Βιωσιμότητα"*

